

PROTUREFORMACIJA U SJEVEROZAPADNOJ HRVATSKOJ

THE COUNTER-REFORMATION IN NORTHWESTERN CROATIA

DIE GENUGREFORMATION IN NORD-WESTLICHEN KROATIEN

Daniel Patafta

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog
primorja Rijeka
Muzejski trg 1
Rijeka
daniel-trsat@net.hr

Primljeno / Received: 29. 09. 2005.

Prihvaćeno / Accepted: 20. 11. 2005.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

UDK/UDC 262.2 (497.5)

Pregledni rad

Reviews

SAŽETAK

Kao odgovor na širenje lutherova protestantizma i svih ostalih reformacijskih pokreta, nastalih uslijed teškog stanja Katoličke crkve početkom XVI. stoljeća, javila se protureformacija. Temelji ujednačenom protureformacijskom djelovanju udareni su na Tridentskom koncilu koji je ujedno dao i poticaj za duhovnu i moralnu obnovu Katoličke crkve izraženu u baroknoj umjetnosti. Sustavna protureformacija na području banske Hrvatske započinje dolaskom Jurja Draškovića na mjesto zagrebačkog biskupa dodatan poticaj dobiva vjerskim zakonskim aktima Hrvatskog sabora čiji je krajnji cilj bio gušenje svakog traga protestantizma u Hrvatskoj. Gušenju protestantizma u Hrvatskog uvelike je pridonio odgojno-obrazovni i misijski rad crkvenih redova od kojih se na tome polju najviše istaknuo isusovački red. Svestarnim protureformacijskim djelovanjem do polovice XVII. stoljeća provedena je potpuna rekatolicizacija naselja sjeverozapadne Hrvatske zahvaćenih reformacijom, kao što su Varaždin i Koprivnica. Specifičan državno-pravni položaj Međimurja, kao i simpatizerstvo njegovih gospodara Zrinskih preme protestantizmu, otežavalo je provođenje protureformacije u tome kraju. Društveno-političke i vojne prilike na području habsburških zemalja početkom XVII. st. dovesti će do pojačanog protureformacijskog djelovanja na području cijele Srednje Europe te će uslijed takvih okolnosti i Juraj IV. Zrinski prijeći na katolicizam. Iako će rekatolicizacija Međimurja biti provedena relativno uspješno u pojedinim naseljima, kao što je Legrad, protestantizam nikada nije iskorjenjen.

Ključne riječi: reformacija, protureformacija, Tridentski koncil, Juraj Drašković, crkveni redovi, isusovci, Varaždin, Koprivnica, Međimurje, Zrinski, hrvatski vjerski zakon

Key words: Reformation, Counter-Reformation, Trident Council, Juraj Drašković, Church orders, Jesuits, Varaždin, Koprivnica, Međimurje, Zrinski, Croatian religious law

Hauptwörter: die reformation, die gegenreformation, das Tridentinische Konzil, Juraj Drašković, das geistliche orden, die jesuiten, Varaždin, Koprivnica, Međimurje, Zrinski, das kroatische religiöse Geretz

I.

Teško stanje Katoličke crkve krajem 15. i početkom 16. stoljeća kao i različiti reformatorski pokreti koji su se javljali unutar Crkve tijekom srednjeg vijeka, doveli su početkom 16. stoljeća do reformacije. Kao pokret reformacija je nastala unutar Katoličke crkve, prožeta novim idejama i pogledom na svijet koji su iznjedrili humanizam i renesansa. U početku reformacija je težila za obnovom Crkve da bi vrlo brzo od zahtjeva za reformom prerasla u pokret reformacije i sve se više udaljavala od Katoličke crkve dok s njom nije potpuno raskinula.

Kao odgovor na reformaciju ubrzo je uslijedio i odgovor pojedinaca i crkvenih institucija koje su ostale vjerne katoličkoj tradiciji i papinstvu, kojemu je s vremenom reformacija počela negirati autoritet i primat, pozivajući se na "autoritet Svetog pisma" i zastupajući Husovo učenje¹ da "Crkva ima samo jednog vođu - Krista."² Ovaj pokret poznat je u historiografiji pod nazivom protureformacija, dok katolički pisci i povjesničari češće koriste termin "katolička obnova." Pojam protureformacija počela je u XIX. stoljeću upotrebljavati protestantska historiografija kao naziv za sva ona nastojanja i mjere što ih je Katolička crkva poduzimala u XVI. i XVII. stoljeću kako bi suzbila širenje lutherova protestantizma i svih ostalih reformacijskih pokreta.³ Katolička obnova puno je širi pojam nego protureformacija jer osim što obuhvaća sva protureformacijska nastojanja Katoličke crkve, pod njim se podrazumjeva i proces duhavno-moralnog preporoda i obnove unutar Crkve, koji započinje u vrijeme širenja reformacije a puni zamah dobiva nakon Tridentskog koncila, a zahvatiti će i one zemlje u kojima reformacija nije imala nikakvog jačeg učinka.

Katolički povjesničar August Franzen kaže da je "zov za reformom unutar crkve sve snažnije odjekivao; nabujao je na kraju poput snažne oluje i uzbudio golemi reformni pokret unutar i izvan Crkve", reformacija je "samo izraz te crkvene težnje za reformom", dok je katolička obnova "unutrašnji crkveni reformni prodor", kojemu je trebalo duže da se pojavi "ali je bio jednako silan."⁴

Za početak reformacijskog djelovanja uzima se datum 31. listopada 1517. kada je Martin Luther na vrata wittenberške dvorske kapele izvjesio "Devedesetpet teza protiv oprosta" među kojima je bilo i dosta zahtjeva za reformom Crkve. S vremenom se Luther počeo udaljavati od katoličkog crkvenog nauka da bi 25. prosinca 1520. uslijedio i definitivni raskid Luthera sa katoličkom crkvom nakon što je javno spalio bulu pape Lava X. "*Exurge Domine.*" Tada Luther započinje svestranu reformacijsku aktivnost, prevodi Bibliju na njemački jezik, piše spise koji će ubrzo ostati temeljni spisi reformacije, sastavlja crkvene katekizme, revidira melanchtonovu "Augsburšku vjeroispovjest" (1530.) i organizira Evangeličku crkvu.⁵ Na periferiji lutherovog

¹ Jan Hus, (o. 1371., Husinec - 6. VII. 1415., Konstanz), češki vjerski reformator koji je u svojim propovijedima na narodnom jeziku oštro osuđivao zloupotrebe klera i laicizaciju crkve. S vremenom je Hus počeo zastupati učenje Johna Wycliffea, engleskog reformatora čije je učenje Crkva već ranije osudila kao heretičko, što je posebno došlo do izražaja u njegovom teološko-polemikom spisu *De Ecclesia*. Papa Aleksandar IV. 1409. proglasio je Husa heretikom, a prački nadbiskup ga je izopćio iz crkve. U svome nauku Hus se zalagao za vraćanje crkve na prvotne apostolske i biblijske temelje, negirao je papinu supermaciju i zagovarao najvišu vlast koncila u crkvi, osuđivao je laicizaciju crkve i neka druga disciplinska i organizatorska pitanja koja su odudarala od službenog nauka Crkve. Jan Hus je kao heretik javno spaljen na lomači tijekom crkvenog koncila u Konstanzi & VII. 1415. godine.; "*Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*", svezak 3., Zagreb 1977., str. 538.-539.

² Franjo ŠANJEK, "*Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*", Zagreb 1996., str. 349.

³ "*Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*", svezak 6., Zagreb 1980., str. 661.; "*Hrvatski enciklopedijski rječnik*", Zagreb 2002., str. 847. i 1068.

⁴ August FRANZEN, "*Pregled povijesti Crkve*", Zagreb 1988., str. 253.

⁵ F. ŠANJEK, n. dj., str. 349.

naučavanja nastaju radikalniji oblici reformacije anabaptisti i zwinglijevci, dok pikardijac Jean Calvin u Ženevi utemeljuje Prezbiterijansku crkvu, koja od njemačkog reformatora preuzima nauk o predestinaciji.⁶

Augsburški vjerski mir iz 1555. godine označio je definitivni raspad jedinstva kršćanskog zapada.⁷ Njime je sankcionirana podjela Njemačkog carstva na protestantske i katoličke države uz primjenu načela "Cuius regio, illius religio", tj. da se podanici moraju prilagoditi religiji vladara.⁸ Ovo načelo postati će uskoro općeprihvaćeno načelo reguliranja vjerskih pitanja u europskim zemljama, s iznimkom Francuske i Ugarske.⁹

II.

Kao odgovor na reformaciju vrlo brzo uslijedila je reakcija katoličkih teologa i pristalica katoličke crkvene tradicije i nauka. Već na samom početku lutherovog reformacijskog djelovanja suprotstavio mu se teolog Johannes Eck, sam papa Lav X. osudio je lutherove teze i spise, dok je car Karlo V. pokušao na razne načine izmiriti katolike i protestante u Njemačkoj i spriječiti širenje protestantizma u one svoje zemlje koje reformacija još nije zahvatila.¹⁰ Sve do Tridentskog koncila suzbijanje reformacije bilo je neujednačeno i svodilo se na pojedince i predstavnike pojedinih društvenih ili crkvenih institucija.

U prosincu 1545. godine započeo je s radom crkveni koncil u Tridentu, njegovo ostvarenje bilo je teško i zamršeno, ali je koncil ipak započeo s radom.¹¹ Koncil je sazvao papa Pavao III.¹², ozbiljno uznemiren prodiranjem protestantizma u Italiju, papa je nastojao da koncil što prije započne s radom.¹³ Rad koncila odvijao se s prekidima u tri perioda od 1545. do 1563. godine. Zaključci koje je donio koncil udarili su temelje protureformacijskom djelovanju kao i temelje unutarcrkvene obnove. Na koncilu su doneseni zaključci kojima se trebala uspostaviti pokolebana disciplina u katoličkom kleru, donesene su odredbe o osnivanju škola za svećenike, formulirano je katoličko učenje o dogmama i sakramentima, utvrđen je rimski katekizam za poučavanje u katoličkoj vjeri, sastavljen je "*Popis zabranjenih knjiga*" i sl. Zaključke koncila i dogmatske definicije potvrdio je papa Pio IV. i proglasio ih "*Professio fidei Tridentina*" (*Tridentinska vjeroispovijest*).¹⁴

⁶ Predestinacija, (lat. predestinare: unaprijed odrediti, preodrediti, preodredba), učenje o preodređenju odabranih za vječno blaženstvo ili prokletstvo. Jean Calvin je zastupao "apsolutnu predestinaciju" koju je tumačio kako je Božjom providnošću sve unaprijed određeno (preodređeno), svaka pojedinost u čovjekovu osobnom i društvenom životu. Calvin je ističe kao središnju istinu čitave vjere.; Jean Boisset, "*Protestantizam*", Zagreb 1999., str. 231.; "*Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*", svezak 6., Zagreb 1980., str. 607.

⁷ A. FRANZEN, n. dj., str. 161.

⁸ F. ŠANJEK, n. dj., str. 356.

⁹ U Francuskoj će kralj Henrik IV. "*Nanteskim ediktom*" 1598. osigurati francuskim protestantima (hugenotima) građansku toleranciju. "*Nanteski edikt*" će 1685. dokinuti kralj Luj XIV. I protjerati protestante iz Francuske.; "*Povijest svijeta*", Zagreb 1990., str. 455. i 478.

¹⁰ Karlo V. Habsburg (1500.-1558.), unuk njemačkog cara Maksimilijana I. (1459.-1519.) i sin španjolske kraljice Ivane Lude i Filipa Lijepog Habsburškog. Vladao je Španjolskom i njezinim prekomorskim kolonijama, Nizozemskom, Burgundijom, Napuljskim kraljevstvom u južnoj Italiji i na Siciliji, austrijskim zemljama i Württembergom a 1519. izabran je za cara Svetog Rimskog Carstva.; Neven BUDAK, Mario STRECHA, Željko KRUŠELJ, "*Habsburzi i Hrvati*", Zagreb 2003., str. 31.

¹¹ Hubert JEDIN, "*Crkveni sabori*", Zagreb 1997., str. 100.-131.; A. FRANZEN, n. dj., str. 257.-261.

¹² Pavao III. (papa od 1534.; 1468.-1549.), pravim imenom Alessandro Farnese, smatra se inauguratorom protureformacije, 1540. potvrdio je isusovački red, ekskomunicirao je engleskog kralja Henrika VIII.; "*Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*", svezak 6., Zagreb 1980., str. 346.

¹³ H. JEDIN, n. dj., str. 107.

¹⁴ Isto, str. 113.-129.

Usporedno s Tridentinskim koncilom traje i obnova katoličkih crkvenih redova, koje je reformacija iznutra i izvana najsnažnije potresla. Veliki doprinos i veliki zamah protureformacijskom djelovanju dati će isusovački red, osnovan 1540. godine, čiji će se pripadnici istaknuti u misijskom radu na područjima zahvaćenim reformacijom i u procesu katoličke obnove. Neizbrisiv trag isusovci će ostaviti na području školstva i obrazovanja, u diplomaciji, politici, umjetnosti i književnosti.¹⁵

Tridentinski koncil dao je jasno razgraničenje katoličke vjerske nauke od nove protestantske, dao je novo unutarcrkveno osvještenje i stvorio temelje za katoličku obnovu i protureformacijsko djelovanje.¹⁶

III.

Lutherov i Calvinov reformacijski pokret za povratak evanđeoskom idealu zajedništva i njihovo zauzimanje za narodni jezik u Crkvi podudaraju se sa stoljetnim nastojanjima crkve u Hrvata, što je nesumnjivo bio poticaj širenju reformacije na području današnje Hrvatske. Unatoč navedenim činjenicama i tome što je hrvatska reformacija dala nekoliko istaknutih duhovnih lica, protestantizam nije uhvatio dubljeg korijena u Hrvatskoj.¹⁷

Relativno kasni prodor reformacije u Hrvatsku i solidan prijevod Biblije i liturgijskih tekstova koje Hrvati posjeduju još iz ranijih razdoblja uvelike su onemogućavali širenje reformacije. Širenju reformacije nisu pogodovale niti tadašnje društveno-političke prilike u Hrvatskoj. Tijekom XV. i XVI. stoljeća Hrvatsko kraljevstvo izgubilo je većinu svojih teritorija, na jugu je Mletačka Republika prigrabila najveći dio hrvatske jadranske obale i otoka dok su na istoku Osmanlije širili svoju vlast na području Like, Krbave, Bosne i Slavonije, da bi u drugoj polovici XVI. stoljeća došli do granica tadašnje Zagrebačke županije.¹⁸

Na područje mletačke Istre i Dalmacije luteransko-evanđelički protestantizam prodire iz Trsta, Kranjske i Koruške, ali je zbog djelovanja ogranka mletačkog "Sant' Uffizio dell' inquisitione generale romana" reformacija u ovim krajevima sasječena u korijenu. Reformacija je u mletačkim krajevima ostala ograničena na izrazito tanak sloj intelektualaca iz kojega će proizaći najpoznatija imena hrvatske reformacije.¹⁹ Širenje reformacije u Rijeci poticao je i provodio gradski kapetan Franjo Barbo od Waxensteina, koji je potaknuo otvaranje protestantske škole u kojoj je protestantski učitelj podučavao na talijanskom i hrvatskom jeziku. Slom reformacije u Rijeci uslijedio je 1595. kada je pulski biskup Klaudije Sozomeno izdao oštre naloge o protjerivanju protestanata iz grada. Tada je dokinuto i bogoslužje na narodnom jeziku, jer se smatralo da ono pogoduje širenju protestantizma.²⁰

Protestantizam je na područje banske Hrvatske počeo prodirati 50-ih godina XVI. stoljeća iz dva smjera i u dva oblika. Iz Njemačke, Koruške i Kranjske dolazio je luteransko-evanđelički protestantizam dok je iz Ugarske dolazio kalvinistički oblik reformacije. U početku su protestantizam na području sjeverozapadne Hrvatske širili trgovci, njemački putujući propovjednici

¹⁵ Alain GUILLERMOU, "Isusovci", Zagreb 1992.; Miroslav VANINO, "Isusovci i hrvatski narod", svezak I. i II., Zagreb 1969.; Johann ANDRITSCH, "Die Universität Graz und der pannonische Raum", Mengersdorf 1998., Eisenstadt 1996.

¹⁶ A. FRANZEN, n. dj., str. 261.

¹⁷ F. ŠANJEK, n. dj., str. 350.

¹⁸ Rudolf HORVAT, "Povijest Hrvatske I.", Zagreb 1924., str. 215.-222.

¹⁹ Josip ADAMČEK, "Reformacija u hrvatskim zemljama", Susreti na dragom kamenu, Labin-Zagreb 1985., str. 61.-65.; Mio MIRKOVIĆ, "Matija Vlačić-Ilirik", Prva knjiga, Pula-Rijeka 1980.; F. ŠANJEK, n. dj., str. 351.

²⁰ J. ADAMČEK, n. dj., str. 63.-64.

i vojnici u vladarevoj službi, uglavnom s područja Njemačke i slovenskih zemalja, koje su do polovice XV. st. već dobro bile zahvaćene reformacijom. Zagrebački biskup Šimun Erdödy 1534. izvješćuje papu Klementa VII. o pojavi luteranstva na području Zagrebačke biskupije da bi naredne 1535. godine sazvao sinodu zagrebačke biskupije na kojoj se raspravljalo o širenju protestantizma. Na samoj granici s Hrvatskom u Metlici nastalo je sredinom XV. st. snažno reformacijsko središte gdje su djelovali protestantski propovjednici porijeklom iz Hrvatske. Među njima posebno se istaknuo Grgur Vlahović²¹ iz Ribnika, bivši sukнар, koji je s velikom energijom propovijedao novu vjeru među Hrvatima. Vlahović je bio pozvan da propovijeda novu vjeru i među hrvatskim plemstvom i na njihovim posjedima, ostalo je zabilježeno da je propovijedao banu Petru Erdödyu, zagrebačkom biskupu Matiji Brumenu kao i brojnim hrvatskim plemićima.²² Među hrvatskim plemstvom pristalice nove vjere bili su moćni i utjecajni baruni Ungnadi, Krsto Grubar vlasnik Samobora, obitelj Tahy i knezovi Zrinski.²³ Važno središte protestantizma na području sjeverozapadne Hrvatske bio je Varaždin, čiji su feudalni gospodari varaždinske tvrđave bili barun Ivan Ungnad, zapovjednik Hrvatsko-slavonske krajine, i njegov sin Krištof. Protestantsko vjersko učenje toliko se proširilo u Varaždinu da su 1613. u gradski magistrat izabrani protestanti. U drugoj polovici XVI. stoljeća protestantizam se proširio i u Međimurju. Promicatelji reformacije u Međimurju bili su njegovi feudalni gospodari knezovi Zrinski. Juraj Zrinski Stariji (1549.-1603.) se od 1570. godine javno deklarirao protestantom te je iz Međimurja protjerao sve katoličke svećenike i doveo protestantske propovjednike dok je u Nedelišću 1571. osnovao protestantsku tiskaru, nakon propasti hrvatske protestantske tiskare u Urachu.²⁴ Od katoličkog klera u Međimurju jedino su ostali pavlini iz samostana Svete Jelene kod Čakovca.²⁵ Gotovo sva sela i trgovišta u Međimurju bila su zahvaćena reformacijom, osim sela Mačkovec nedaleko pavlinskog samostana, u svim bivšim katoličkim župama nalazili su se protestantski propovjednici, dok je od katoličkog klera jedino dvanaest pavlina iz navedenog samostana djelovalo po čitavom Međimurju.²⁶ Reformacija se proširila i u nekim graničnim gradovima, gdje su novu vjeru donijeli vojnici koji su bili smješteni u pograničnim vojnim utvrđenjima. U Koprivnici, koja se nalazila na samoj granici s Osmanskim Carstvom, 1579. spominje se protestantski propovjednik Ivan Šejbić. Izvori također spominju da su protestanti zauzeli napuštenu franjevačku crkvu kao i da su u Koprivnici izbijali vjerski sukobi u kojima su sudjelovali njemački vojnici i građani Koprivnice.²⁷ Početkom rujna 1563. godine koprivnički gradski sudac piše zagrebačkom biskupu Franji Ergelju da su Nijemci (Nemcz) provalili u župnu crkvu Svetoga Nikole te je župnik bio prisiljen služiti misu u franjevačkoj crkvi, u istom pismu on navodi da su zatim "prodecori Lutheranszki" zauzeli franjevačku crkvu i dugo u njoj održavali svoje obrede.²⁸ U širenju protestantizma veliku ulogu odigralo je školstvo i tiskarstvo.

²¹ Grgur Vlahović, (Ribnik - 1581., Ljubljana), hrvatski protestantski propovjednik. Od 1559. širio je kao propovjednik reformaciju u Metlici i okolici te raspacavao hrvatske protestantske knjige. Propovijedao je na imanijama obitelji Erdödy, usko je sutrađivao sa hrvatskom protestantskom tiskarom u Urachu, za koju je preveo jedan dio Staroga zavjeta. Surađivao je na prijevodima S. Konzula i A. Dalmatina te recenzirao ćirilne knjige i rukopise; "Znameniti i zaslužni Hrvati 925.-1925.", Zagreb 1925., str. 277.

²² Franjo BUČAR, "Širenje reformacije u Hrvatskoj u XVI. stoljeću", Vjesnik zemaljskog arhiva II., Zagreb 1900., str. 65.-67.

²³ J. ADAMČEK, n. dj., str. 68.

²⁴ Nataša ŠTEFANEK, "Heretik njegova veličanstva", Zagreb 2001.

²⁵ Franjo BUČAR, "Povijest reformacije i protureformacije u Međimurju i susjednoj Hrvatskoj", Varaždin 1913., str. 3-37.

²⁶ Ivan DAMIŠ, "Pavlini i pavlinski samostan Sveta Jelena kod Čakovca (1376.-1786.)", Zagreb 1990., str. 67.-69.

²⁷ Paškal CVEKAN, "Koprivnica i franjevci", Koprivnica 1989., str. 64.-65.

²⁸ Franjo BUČAR, "Prilozi protestantizmu u Hrvatskoj u nadbiskupskom arhivu u Zagrebu", Vjesnik zemaljskog arhiva III., Zagreb 1900., dokument II. (T. I. (b) Nr. 31.), str. 193.-195.

Protestanti su svoje škole otvarali u svim naseljima gdje je bilo pristalica nove vjere gdje su se služili knjigama tiskanim u protestantskim tiskarama. Najvažniju takvu tiskaru za propagiranje protestantizma u Hrvatskoj utemeljio je 1561. u Urachu kod Tübingena barun Ivan Ungnad. Tiskara je radila do 1565. godine i u tome vremenu prevedeno je i tiskano 13 vjerskih knjiga, koje su sve tiskane glagoljicom, a osam od njih i ćirilicom.

Najširu društvenu podlogu protestantizam je imao Međimurju i turskoj Slavoniji, gdje je uspio izgraditi i svoju crkvenu organizaciju. Osim djela hrvatskog plemstva reformaciju su prihvatili i mnogi građani u Varaždinu i Koprivnici, kao i seljaci na na vlastelinstvima čiji su gospodari pristajali uz reformaciju. Josip Adamček drži da je jedan od razloga zašto je hrvatsko plemstvo slabo pristajalo uz reformaciju taj što je sekularizacija crkvene desetine u XV. stoljeću uklonila jedan važan uzrok sporova između feudalaca i Crkve, kao i politički razlozi, tj. stalna osmanlijska opasnost i vojno-politička vezanost sa katoličkim Habsburzima.²⁹

IV.

U hrvatskoj historiografiji početkom organizirane protureformacije u banskoj Hrvatskoj uzima se postavljanje grofa Jurja Draškovića na mjesto zagrebačkog biskupa 1563. godine. Dolazak Jurja Draškovića na čelo zagrebačke biskupije poklapa se sa završetkom Tridentskog koncila na kojemu je sam Drašković bio aktivni sudionik.³⁰ Drašković je odmah po dolasku na biskupsku stolicu počeo provoditi zaključke Tridentskog koncila i djelovati u cilju suzbijanja reformacije i katoličke obnove u svojoj dijecezi. Tome je uveliko pridonijelo imenovanje Draškovića za hrvatskog bana 1567. godine, tako da je sve do 1578. godine Drašković objedinio u svojoj osobi dvije najvažnije funkcije u Hrvatskom kraljevstvu - ban i zagrebački biskup. Na temelju zaključka tridentskog koncila o osnivanju biskupijskih škola za svećenike, Drašković osniva u Zagrebu sjemenište za buduće svećenike zagrebačke biskupije koji će se odgajati u katoličkom duhu. Ova koncilna odredba bila je od velikog značenja za protureformacijsko djelovanje jer se njome spriječavao odlazak bogoslova na studij u inozemstvo gdje su neki od njih počeli pristajati uz reformaciju. Osim toga utemeljenjem sjemeništa nastojalo se intelektualno i moralno obnoviti kler, koji je primjerenim životom i kvalitetnijim propovijedanjem trebao prednjačiti u stvaranju nove duhovne klime na području biskupije.³¹ Za Draškovićeva biskupovanja održane su tri dijecezanske sinode 1570., 1573. i 1574. na kojima su provedene različite mjere oko sređivanja stanja u zagrebačkoj biskupiji u duhu zaključaka tridentskog koncila. Na njima su iz redova klera isključeni svećenici koji su pristali uz reformaciju ili s njome simpatizirali, kao i oni svećenici koji su živjeli nećudorednim životom. Tom prilikom ekskomuniciran je župnik iz Belice u Međimurju Mihajlo Bučić zbog svog pristajanja uz reformaciju i tiskanja kalvinističke knjige koja je negirala stvarnu Kristovu prisutnost u sakramentu Euharistije. Zagrebački kanonik Đuro Trulja također je ekskomuniciran zbog svog simpatizerstva prema reformaciji i nećudorednog života. Kanonici Đuro Ivančić i Ladislav Krban

²⁹ J. ADAMČEK, n. dj., str. 67.

³⁰ Juraj Drašković, (1525.-1587.), biskup, kardinal i hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban. Godine 1557. postavljen je za pečujskog biskupa, nakon Tridentskog koncila 1563. postavljen je za zagrebačkog biskupa, da bi 1578. bio imenovan za biskupa u Györu i 1584. za kraljevskog namjesnika u Ugarskoj. U razdoblju od 1567. do 1578. Drašković obavlja dužnost hrvatskog bana a 1585. imenovan je kardinalom. U duhu nove ideje katoličkog jedinstva nastojao je privesti u uniju s katoličkom crkvom novodoseljene pravoslavne krajišnike, dok je s druge strane nemilosrdno progonio protestante i uništavao protestantske knjige.; "Znameniti i zaslužni Hrvati 925.-1925.", Zagreb 1925., str. 67.; "Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda", svezak 2., Zagreb 1977., str. 219.; F. BUČAR, "Širenje reformacije u Hrvatskoj", Vjesnik zemaljskog arhiva II., Zagreb 1900., str. 219.

³¹ F. ŠANJEK, n. dj., str. 352.

javno i pismeno su se morali odreći "grešnoga života", naime obojica su imali prilježnice.³² Ovim mjerama trebalo je urediti život katoličkog svećenstva u biskupiji kako bi se lakše stupilo u otvoreniju borbu protiv reformacije. Svoj protureformacijski rad Drašković je nastavio na području Gradišća kada je postao biskup u Györu.

Kao što je ranije spomenuto pristalice i simpatizeri reformacije u Hrvatskoj nalazili su se u redovima visokog plemstva, građanstva, posebice u Varaždinu i Koprivnici, u gradovima sa vojnom posadom iz njemačkih zemalja, te manje među seljaštvom. Iako je ostala ograničena na manji broj pripadnika i simpatizera, reformacija je ipak uspjela obuhvatiti sve slojeve tadašnjeg hrvatskog društva, pa čak i neke svećenike.

Proces protureformacije u Hrvatskoj započet u drugoj polovici XVI. stoljeća, u vrijeme biskupovanja Jurja Draškovića, nastaviti će se duboko u XVII. stoljeće. Svoj najveći zamah protureformacija u Hrvatskoj dobiti će početkom XVII. stoljeća, nove društveno-političke prilike u habsburškim nasljednim zemljama i Ugarskoj uvelike će se odraziti i na protureformacijske prilike u Hrvatskoj. Aktivnije protureformacijsko djelovanje habsburških vladara započinje dolaskom Rudolfa II. (1552.-1612.). Obrazovan i odgojen u Španjolskoj, vladar se zalagao za katoličku vjeru tako da se tada po njegovim zemljama počinje širiti red isusovaca, glavnih nositelja katoličke obnove.³³

Papa Pavao III. 1540. godine bulom "*Regimini militantis ecclesiae*" odobrava rad Družbe Isusove, kao novog crkvenog reda koji uz osnovnu vjersku funkciju - obranu vjere i suzbijanje krivovjerja u duhu Tridentskog koncila - razvija i intenzivnu djelatnost na širokom kulturnom, umjetničkom i znanstvenom planu. Važnu ulogu u vjerskoj obnovi imali su vjersko-misionarski, s nadasve odgojnoprosvjetiteljski rad, za koji se Družba jasno opredjelila odmah nakon osnutka.³⁴ Svoj školski sustav isusovci su izgradili na knjizi "*Ratio studiorum*", temeljen na Ciceronovu, Aristotelovu učenju te djelima Sv. Tome Akvinskog, svoj definitivan oblik dobiti će pod upravom generala reda Claudia Aquavive te će tijekom naredna dva stoljeća neprijeporno dominirati na tlu zapadne civilizacije.³⁵

Na poziv nadvojvode Karla II. Habsburškog isusovci 1573. godine osnivaju u Grazu gimnaziju, koja 1586. prerasta u sveučilište. Sveučilište je postalo filozofsko-teološka ustanova s ciljem da se na njemu u katoličkom duhu obrazuje i odgoji vrsan svećenički i intelektualni sloj. Ono je također trebalo pokazati kršćansko jedinstvo u katolicizmu suprotstavljajući ga protestantizmu najžešćim mjerama.³⁶ Do kraja XVI. stoljeća Sveučilište u Grazu će prerasti u centar i jezgru rekatolicizacije Unutarnje Austrije i cijele susjedne regije, posebno Ugarsko-hrvatskog kraljevstva.

I drugi članovi habsburške kuće uspješno su provodili reformaciju, nadvojvoda Ernest je u Beču iskoristio sukob melanhtonovaca i vlačićevaca i uspješno proveo reformaciju, dok je nadvojvoda Ferdinand u Tirolu i vojnom silom zatvarao ionako malobrojne protestantske crkve, pa je tamo protureformacija polučila najveći uspjeh.³⁷ Na području Ugarske rekatolicizaciju počinje provoditi nadbiskup ostrogonski i primas Ugarske kardinal Petar Pázmány, koji će najveću pažnju polagati na osnivanje katoličkih škola i visokih učilišta. Za mađarske klerike u Beču osnovati će kolegij nazvan po njemu "Pazmaneum", a 1616. isusovci će u Trnavi na njegov

³² F. BUČAR, "Širenje reformacije...", str. 220., podatke preuzeo iz: Maksimilijan Vrhovec, "*Constitutiones synodales ecclesiae zagradiensis*", Zagreb 1803.

³³ BUDAK-STRECHA-KRUŠELJ, n. dj., str. 63.-64.

³⁴ Marica BALABANIĆ-FAČINI, "*Sjaj isusovačke baštine u Rijeci*", Rijeka 1993., str. 9.

³⁵ M. VANINO, n. dj., str. 36.

³⁶ J. ANDRITSCH, n. dj., str. 194.

³⁷ BUDAK-STRECHA-KRUŠELJ, n. dj., str. 65.

poziv osnovati kolegij koji će 1635. prerasti u sveučilište. Ono će ubrzo postati važan centar za odgoj i obrazovanje budućih katoličkih svećenika i intelektualaca s područja Ugarsko-hrvatskog kraljevstva.³⁸

Ubrzo nakon utemeljenja reda isusovci dolaze i u naše krajeve gdje počinju voditi široku protureformacijsku djelatnost. Svoje škole otvaraju u svim važnijim gradskim centrima na području Hrvatske koje postaju žarišta intelektualnog, kulturnog i religioznog života u duhu katoličke obnove. Društveno-političke prilike u Hrvatskom kraljevstvu i u zemljama habsburške krune do kraja XVI. stoljeća onemogućavale su provođenje protureformacije svim sredstvima, stoga se ona do tada uglavnom svodila na ekskomunikaciju svećenika koji su pristali uz reformaciju, stegovne mjere protiv svećenika koji su nedolično živjeli ili simpatizirali reformaciju, protjerivanje protestantskih propovjednika gdje god je to bilo moguće i spaljivanje protestantskih knjiga. Dolaskom na vlast Ferdinanda II. (1578.-1637.) društveno-politička i vjerska situacija na području srednje i zapadne Europe uvelike će se promjeniti i dati novi impuls protureformaciji. Odlučan u zaštiti katoličke vjere i Crkve Ferdinand II. 1598. naređuje istjerivanje protestanata iz Graza i započinje s nasilnom i uspješnom rekatolicizacijom Unutrašnje Austrije, Koruške, Kranjske i Štajerske, krajeva čiji su zemaljski sabori bili čvrsto u rukama protestanata.³⁹ Uspjesi vojske katoličke Lige na početku Tridesetogodišnjeg rata i pobjeda nad češkim protestantima u bitki na Bjeloj gori 1620., nakon koje je provedena nasilna rekatolicizacija Češke, udarili su temelje apsolutizmu na području habsburških zemalja.⁴⁰ Promjena odnosa početkom XVII. stoljeća odrazila se i u Hrvatskoj. Ugarski sabor je 1604. godine zatražio vjerske slobode za hrvatske protestante, kralj Rudolf je u potvrdi saborskih zaključaka dodao članak kojim je protestantima u Hrvatskoj zaničevao te slobode. Članak je izazvao negodovanje u Ugarskoj, dok je s hrvatske strane, koja se smatrala bedemom katolicizma u Rudolfovim zemljama, članak izazvao oduševljenje i "besmrtnu zahvalnost" vladaru koji je stao u obranu katolicizma.⁴¹ Hrvatski sabor je tada donio još oštrij vjerski zakon, kojim je u hrvatskim zemljama jedinom dopuštenom vjerom priznata samo katolička vjera. Vladar je taj zakon potvrdio 1608. godine. Zagrebački biskup Nikola Stjepanović 1602. javno zabranjuje čitanje protestantskih knjiga i zapovijeda pobijanje protestantskog nauka. Zaključak Hrvatskog sabora iz 1604. godine pokrenuo je hajku protiv protestantskih propovjednika u Hrvatskoj, mnogi od njih prisiljeni su napustiti zemlju i skloniti se u strane zemlje ili na imanja grofova Zrinskih. Na saborskoj sjednici od 13. svibnja 1613., na kojoj je smjenjen varaždinski gradski magistrat jer su većinu u njemu činili protestanti, jednoglasno je potvrdio sve prijašnje zaključke o protestantima.

Da bi se što uspješnije suzbila reformacija na području sjeverozapadne Hrvatske 1607. godine u Zagreb su pozvani isusovci koji tu otvaraju školu, ona 1662. prerasta u akademiju. U Varaždinu, jakom protestantskom centru u Hrvatskoj, isusovci 1636. otvaraju školu, u Koprivnicu se 1603. vraćaju franjevci, protureformacijsku djelatnost u Međimurju provode pavlini, a 1659. iz istoga razloga u Čakovec dolaze franjevci. U svrhu protureformacijskog djelovanja franjevci dolaze u Karlovac i Samobor.

Vjerske i političke prilike u Međimurju bitno su se razlikovale od onih u drugim djelovima zagrebačke biskupije. Teritorijalno Međimurje se tada nalazilo u sastavu ugarske županije Zalad i politički nije potpadalo pod vlast hrvatskog bana i Sabora, dok je u vjerskom pogledu ulazilo u

³⁸ Kvetoslava KUČEROVA, "Trnavsko sveučilište i njegovo mjesto u kulturnim kontaktima s Hrvatima", Spomenica Ljube Bobana, Zagreb 1996., str. 113.-114.

³⁹ J. ANDRITSCH, n. dj., str. 195.

⁴⁰ BUDAK-STRECHA-KRUŠELJ, n. dj. Str. 72.

⁴¹ Isto, str. 67.

sastav zagrebačke biskupije, time niti vjerski zakon Kraljevine Hrvatske iz 1608. nije mogao biti protegnut na taj kraj u kojemu je na snazi bio ugarski vjerski zakon koji je protestantima dozvoljavao slobodu vjeroispovijesti. Zagrebački biskupi su u svome protureformacijskom djelovanju posebnu važnost iz tog razloga pridavali Međimurju. Povoljne prilike za rekatolicizaciju Međimurja nastupile su smrću Jurja III. Zrinskog, gospodara Međimurja koji je tu i uveo reformaciju, njega je naslijedio sin Juraj IV. Zrinski. Iako odgojen kao protestant Juraj IV. Zrinski je uslijed novonastalih okolnosti na području habsburških zemalja 1623. godine prešao na katolicizam.⁴² Tomu je vjerojatno pridonijelo i njegovo imenovanje za hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog bana 1622. godine te je morao podlijeći hrvatskom vjerskom zakonu. Vrijeme prelaska Jurja IV. na katolicizam poklapa se sa pojačanom protureformacijskom djelatnošću na području habsburških zemalja gdje se svim sredstvima uspješno potiskuje reformacija i provodi rekatolicizacija. U razdoblju od 1637. do 1661. godine većina međimurskih župa oduzeta je protestantima i vraćena katoličkom župnicima.⁴³ Proces rekatolicizacije Međimurja trajao je sve do 1677. godine, te se godine spominje protestantski propovjednik u Čakovcu koji je iste godine i protjeran iz grada, 1641. godine biskup Vinković moli bana Nikolu Zrinskog da protjera protestantskog propovjednika iz Turnišća.⁴⁴ U Legradu se protestantska zajednica usprkos svim pritiscima održala do danas. Nazivan u izvorima "gnjezdom luterana" Legrad je zbog svoga specifičnog geografskog položaja na granici prema Osmanlijama i vojnog značenja za obranu Hrvatske i Međimurja bio donekle privilegiran od strane Zrinskih, te su protestanti u Legradu mogli opstati usprkos svim pritiscima od strane crkve i svjetovne vlasti. U izvorima se spominje da je u Legradu još 1680. postojala protestantska crkva i protestantski učitelj. Nakon edikta o toleranciji iz 1781. spominje su u Legradu 1792. protestantski učitelj i preko 400 protestanata, uglavnom Mađara.⁴⁵

Suzbijanje reformacije u Koprivnici započinje 1604. godine kada biskup Šimun Bratulić traži od nadvojvode Ferdinanda da odstrani iz grada protestantskog propovjednika, koji djeluje pod zaštitom tamošnjeg vojnog zapovjednika. Godine 1636. u grad se vraćaju franjevci koji zatiru svaki trag protestantizma u Koprivnici.⁴⁶

U Zagrebu su tragovi reformacije suzbijeni u vrijeme biskupa Benedikta Vinkovića, godine 1601. preobraćen je kalvin Benedikt Blažeković, godine 1614. obraćeno je javno 14 zagrebačkih građana a godine 1618. njih 10, od kojih je jedan pripadao pokretu anabaptista. Bučar navodi izvor u kojem stoji da su preobraćenici "*obraćeni stranom javnim, stranom privatnim nagovorom.*", što može značiti da je na njih bilo javno bilo privatno bio vršen pritisak da se probrata na katoličku vjeru.⁴⁷ Tome je sigurno pridonosio i hrvatski vjerski zakon kao i dolazak isusovaca u Zagreb.

Najduže se protestantizam uspio zadržati u Varaždinu, u njemu je u vrijeme žestoke protureformacije 1613. godine izabran magistrat u kojem su protestanti činili većinu. Zato i ne čudi što su u tome gradu djelovala tri katolička crkvena reda koja su se u to vrijeme istaknula u suzbijanju reformacije franjevci, kao propovjednici i pastoralni radnici, isusovci, koji su držali školu i sestre uršulinke, koje su se posvetile odgoju i obrazovanju djevojaka. Odgoj i obrazovanje u katoličkom duhu s jedne strane i progoni te konfiskacija imovine s druge strane pridonijeli su

⁴² F. BUČAR, "Povijest reformacije i protureformacije...", str. 40.

⁴³ Stanko JAMBREK, "Hrvatski protestantski pokret od XVI. do XVII. stoljeća", Zaprešić 1999., str. 283.

⁴⁴ Isto, str. 100.; F. BUČAR, "Povijest reformacije i protureformacije...", str. 49.

⁴⁵ F. BUČAR, "Povijest reformacije i protureformacije...", str. 63.

⁴⁶ S. JAMBREK, "Hrvatski protestantski pokret...", str. 91.

⁴⁷ F. BUČAR, "Povijest reformacije i protureformacije...", str. 44.

iskorjenjivanju protestantizma u Varaždinu, koji prožet duhom katoličke obnove postaje barokni biser sjeverozapadne Hrvatske.

U siječnju 1689. kralj Leopold je izdao pismeni nalog banu Nikoli Erdödyu da pomogne biskupu Aleksandru Mikuliću makar i silom iskorijeniti protestantizam na području Zagrebačke biskupije pridržavajući se zakonskog članka 16. kraljevine prema kojemu se niti jedan protestant (*heretik*) ne smije naseliti, kupiti ili posjedovati kuću i ostala dobra na području kraljevine. U tu svrhu sazvaio je biskup Mikulić 1690. biskupsku sinodu, koja je u dugom članku sinode zaključila kako se biskup mora kod kralja zauzimati da se protestantizam posve iskorjeni u zagrebačkoj dijecezi i preko Drave, kao i u krajevima pod osmanskom vlašću.⁴⁸

V.

Osim zakonskih akata i rekatolicizacije provedene silom, jedan od važnijih segmenata protureformacijskog rada bio je odgoj i obrazovanje u katoličkom duhu prožetom posttridentinskom obnovom. Na tome planu najviše se istaknuo isusovački red. Isusovci u Hrvatsku dolaze početkom XVII. st. i otvaraju svoje škole u Zagrebu, Rijeci, Varaždinu, Dubrovniku a nakon oslobođenja u Požezi, Osijeku i Petrovaradinu. U susjednim zemljama otvaraju nekoliko sveučilišta koja postaju rasadišta katoličke obnove hrvatskih zemalja. Tri sveučilišta svakako su odigrala ključnu ulogu u odgoju novog naraštaja svećenika i intelektualaca, sveučilišta u Grazu, Beču i Trnavi postala su rasadišta barokne kulture i znanja.⁴⁹ Sveučilište u Grazu imalo je veliko znanstveno, obrazovno, vjersko i kulturno značenje među Hrvatima u XVII. stoljeću. Svakako treba spomenuti da su na njemu kao profesori djelovali mnogi Hrvati dok je Mihael Šikuten četiri puta biran za rektora Sveučilišta. Na njemu su se obrazovali i mnogi pojedinci koji su na različite načine pridonijeli civilizacijskom napretku Hrvatske među kojima treba izdvojiti Jurja Križanića. U Grazu se školuju i članovi uglednih hrvatskih plemićkih obitelji Drašković, Erdödy, Frankopan, Keglević, Ratkay, Zrinski, Patačić, koji postaju nositelji novog kulturnog, znanstvenog i vjerskog napretka u Hrvatskoj prožetog katoličkom obnovom.⁵⁰ Uz sveučilišta isusovci vode i nekoliko zavoda za hrvatsku mladež u susjednim zemljama, 1580. osnivaju Ilirski kolegij u talijanskom Loretu, u rimskom kolegiju Germanicum-Hungaricum borave mladići iz sjeverne Hrvatske dok 1624. u Beču osnivaju Colegium Croaticum.⁵¹ Osim ovih kolegija koje osnivaju i vode isusovci u Bologni od 1553. do 1764. djeluje "Collegio Ungaro-Ilirico di Bologna" osnovan za prihvaćanje mladića koji dolaze na studij prava u Bolognu s područja zagrebačke dijeceze, tako da su upravitelji kolegija često ugledni zagrebački kanonici.⁵² Cilj isusovačkih sveučilišta bio je izobrazba vrsnog katoličkog svećeničkog i intelektualnog sloja koji će svojim djelovanjem imati velikog utjecaja na rekatolicizaciju područja iz kojih su došli. Takva potreba je u XVI. i početkom XVII. st. bila očita na području Ugarsko-hrvatskog kraljevstva. U cijeloj zemlji tada je bilo svega oko 300 katoličkih svećenika, od čega većina u Hrvatskoj. Od ukupno 166 škola u kraljevstvu 132 su bile protestantske a svega 32 katoličke.⁵³

⁴⁸ F. BUČAR, "Povijest reformacije i protureformacije...", str. 66.

⁴⁹ Kvetoslava KUČEROVA, "Trnavsko sveučilište i njegovo mjesto u kulturnim kontaktima s Hrvatima", Spomenica Ljube Bobana, Zagreb 1996.; Johann ANDRITSCH, "Die Universität Graz und der pannonische Raum", Mengersdorf 1998., Eisenstadt 1996.; Mijo KORADE, "Vjerski, odgojni i književni rad Družbe Isusove", Isusovačka baština u Hrvata, Zagreb 1992., str. 21-23.

⁵⁰ Zoran LADIĆ, "Studenti iz Hrvatske na sveučilištima u Grazu i Trnavi potkraj 16. i u 17. st.", Zbornik radova "Isusovci u Hrvata", Zagreb 1992., str. 249.

⁵¹ M. KORADE, n. dj., str. 23.

⁵² "Annali del Collegio Ungaro-Ilirico di Bologna 1553.-1764.", Bologna 1988.

⁵³ J. ANDRITSCH, n. dj., str. 200.

Osim odgoja i obrazovanja u katoličkom duhu jedan od važnijih segmenta suzbijanja reformacije i njezinih posljedica kao i obnove vjerskog života bile su pučke misije. Nedostatak klera, učitelja i škola, vjersko neznanje, nepismenost, materijalno i duhovno siromaštvo stanje je kakvo isusovci zatiču u hrvatskim krajevima, u onima pod turskom vlašću kao i u onima pod vlašću hrvatskog bana. Upravo je takvo stanje bilo dobra podloga za širenje reformacije. U XVI. i XVII. st. potaknut tridentinskom reformom misijski rad se razmahao do velikih dimenzija u kojemu su sudjelovali mnogi crkveni redovi dok je najprepoznatljiviji bio rad isusovaca. Tome je doprinjeo i veliki angažman generala isusovačkog reda Claudia Aquavive (1581.-1615.) koji je svojim okružnicama poticao na misionarski rad među običnim pukom.⁵⁴ Pučke misije bile su jedna novina isusovačke djelatnosti - jedan ili više svećenika obilazilo je sela i gradove nastojeći propovijedanjem, katehezom i dijeljenjem sakramenta obnoviti vjerski život, iskorijeniti loše navike kao i suzbiti svaki utjecaj reformacije, islama ili pravoslavlja na vjerski i društveni život katoličkog stanovništva krajeva koje su pohodili. Izvješća koja su slali sa svojih misijskih putovanja svome provincijalu ili samostanskom poglavaru vrijedan su i bogat izvor podataka o vjerskim, kulturnim, gospodarskim i društvenim prilikama hrvatskih zemalja u XVI. i XVII. stoljeću. Ova izvješća ujedno su i dragocjni izvor za poznavanje vjerskih prilika na području sjeverozapadne Hrvatske u XVII. stoljeću. Prema misijskom izvješću iz 1649. godine dva svećenika sa Sveučilišta u Grazu krenuli su u tzv. "Missio Illyrica" s namjerom da "dijele sakramente, vrše katehezu i propovijedaju sabranom puku" na početku svoga puta dva su se mjeseca zadržali u Vraždinu gdje su uspješno obavili svoju misijsku djelatnost. U Varaždinu ne spominju nikakve krivovjerce⁵⁵ za razliku od Turnišća i Legrada u Međimurju gdje stoji da je većina stanovništva u Turnišću i dalje zaražena luteranskim krivovjermem. Spominju da se u Turnišću nalazi i stara katolička crkva koju su protestanti devastirali i još je upotrebljavaju za svoja bogoslužja iako su grofovi Zrinski nedavno protjerali njihovog propovjednika. Za Legrad stoji da je do nedavno sav narod bio pristao uz krivovjermje "*populum fere totum haereseos*", dok se s vremenom dio stanovništva grada i okolice počeo vraćati u katoličku crkvu tako da sada katolici tvore većinu. U Legradu još uvijek djeluje protestantski propovjednik "*pseudopastor*", nadalje u izvoru stoji da se protestantsko stanovništvo Legrada razlikuje od Hrvata i drugih po tome što se služi njemačkim jezikom, znači da je protestantsko stanovništvo Legrada u to vrijeme njemačkog porijekla. Za svoga boravka u Legradu i Kotoribi misionari su svojim propovijedima uspjeli obratiti jedan dio luterana tih naselja dok su im drugi pružali otpor.⁵⁶ Nakon Međimurja prema izvješću svećenici su prošli na području Podravine naselja Kuzminec, Koprivnicu, Ivanec i Drnje, zatim su otišli u Karlovac, Tounj, Oštarije, Ogulin, Slunj, boravili među Vlasima u Gorkom kotaru, u Metlici, Samoboru i Đurđevcu.⁵⁷ U izvješću nema podataka dali je u jednome od ovih naselja pronađen ijedan protestant, što samo po sebi kazuje da su se protestanti uspjeli održati do sredine XVII. st. samo u Međimurju. Na području Međimurja protestanti su krajem XVI. i početkom XVII. st. uspjeli izgraditi crkvenu organizaciju tako da je 1608. godine Međimurje spadalo pod drugi seniorat zaladske županije a pod četvrtu superintendenturu. Prelaskom Jurja IV. Zrinskog na katoličanstvo započinje postupna rekatolicizacija Međimurja. Protestantima se postupno oduzimaju župe u koje se dovode katolički župnici, u razdoblju od 1637. do 1661. luteranima su oduzete župe: Štrigova, Subotica, Selnice, Mursko Središće,

⁵⁴ M. VANINO, "Misijska izvješća XVII. i XVIII. vijeka", Vrela i prinosi - Zbornik za povijest isusovačkog reda u hrvatskim krajevima, br. 1., Sarjevo 1932., str. 107.

⁵⁵ Hereticus - krivovijerac, ovaj naziv se u izvorima XVI. i XVII. st. odnosi na pristalice protestantizma luteranskog ili kalvinističkog oblika.

⁵⁶ M. VANINO, "Misijska izvješća...", br. 1., str. 130.-134.

⁵⁷ Isto, str. 135.-139.

Prelog, Sv. Juraj, Turnišće, Mihajlovec, Nedelišće, Vinica, Sv. Martin, Belica, Sv. Marija i Sv. Vid.⁵⁸ Stoga u misijskom izvješću piše da je 1649. stanovništvo Turnišća još zaraženo luteranskom herezom i Zrinski tek nedavno protjerali protestantskog propovjednika, da je crkva još u namjeni protestantskog bogoslužja, što znači da je župa tek negdje oko 1649. vraćena katoličkoj crkvi i da je rekatolicizacija Međimurja vršena postupno. U obzir treba uzeti da su Zrinski i nakon prelaska na katolicizam i dalje simaptizirali s protestantizmom i pružali utočište protjeranim protestantskim propovjednicima. Također se ne može zaobići niti činjenica da isusovački misionari u svome izvješću ne spominju prisutnost protestanata u Varaždinu, Koprivnici i drugim naseljima u Podravini koja su obišli a u kojima je još početkom XVII. stoljeća bio veliki broj protestanata, posebice u Varaždinu. Tome je zasigurno pridonijela protureformacijska djelatnost crkvenih redova isusovaca, franjevac i uršulinki u Varaždinu i franjevac u Koprivnici, kojima je rad uvelike olakšavao hrvatski vjerski zakon iz 1604. godine, koji se u Međimurju nije mogao provoditi. Također je kontrola u većim naseljima kao što su Varaždin i Koprivnica i njihovim prigradskim naseljima bila puno stroža i razvijenija nego što je mogla biti u međimurskim selima. Ostaje činjenica da su jaki centri protestantizma u Hrvatskoj kao što su Varaždin i Koprivnica do polovice XVII. stoljeća bili potpuno katolički zbog uspješne protureformacijske djelatnosti crkvenih redova i društveno-političkih okolnosti u hrvatskom kraljevstvu koje nisu išle u prilog protestantima.

Izvješće iz 1655. spominje da se u Lendavi 300 Nijemaca obratilo s luteranske na katoličku vjeru te da ih mjesni župnik nije mogao poučavati u katoličkoj vjeri zbog toga što nije poznao njihov jezik.⁵⁹ Misijsko izvješće iz 1668. spominje prisutnost "*hereticorum*" ili kako ih još nazivaju "*acatholici*" u Turnišću i Legradu. Za protestante u Turnišću zabilježeno je da govore mađarskim jezikom "*idiomatis Ungarici*" te da je dio njih preobraćen na katoličanstvo, dok se za Varaždin i u ovome izvješću ne spominje nikakva prisutnost protestanata u tome gradu.⁶⁰ Kasnija misijska izvješća spominju prisutnost protestanata još jedino u Legradu tako se u izvješću iz 1670. spominje veliki broj katolika koji su ranije bili protestanti i koji se sada poučavaju vjeri.⁶¹

Vjersko-misionarski rad Družbe isusove na području Hrvatske u XVII. stoljeću bila je precizno planirana djelatnost u svrhu obnove vjerskog i moralnog života krajeva u koje su odlazili. Što se tiče protureformacijskog djelovanja kroz pučke misije gledajući gradove i naselja koja su posjetili može se zaključiti da je njihova djelatnost bila usmjerena na ona naselja u kojima je u ranijim razdobljima protestantizam uživao širu podršku, to se prvenstveno odnosi na Varaždin, Koprivnicu i pojedina podrvska sela te na međimurska naselja Turnišće, Legrad i Lendava, gdje se protestantizam zadržao najduže. Prema izvješćima u Varaždinu, Koprivnici i ostatku Podravine polovicom XVII. st. više nema protestanata, zbog protureformacijske djelatnosti crkvenih redova i vjerske politike Hrvatskog sabora, te se rad svećenika misionara ovdje svodio na propovijedanje, katehezu i djeljenje sakramenata u svrhu obnove vjerskog života. U Međimurju je sredinom XVII. st. još uvelike zamjetna prisutnost protestanata, neke župe tek u ovo vrijeme postaju katoličke ali je stanovništvo i dalje sklono protestantizmu što svjedoči slučaj Turnišća i Legrada. Iz izvješća se može vidjeti da hrvatsko stanovništvo tih naselja u relativno brzo prelazi na katoličanstvo dok problemi nastaju sa mađarskim i njemačkim stanovništvom jer pojedini župnici

⁵⁸ S. JAMBREK, n. dj., str. 98.

⁵⁹ M. VANINO, "Misijska izvješća ..." br. 1., str. 155.

⁶⁰ M. VANINO, "Misijska izvješća XVII. i XVIII. vijeka", Vrela i prinosi - Zbornik za povijest isusovačkog reda u hrvatskim krajevima, br. 2., Sarjevo 1935., str. 55.-56.

⁶¹ Isto, br. 2., str. 59.- 60.

ne poznaju njihov materinji jezik te ih ne mogu poučavati u katoličkoj vjeri. Do kraja XVII. stoljeća u Turnišću i Lendavi više se ne spominju protestanti dok su se u Legradu održali do danas.

ZAKLJUČAK

Reformacija se na području banske Hrvatske pojavila sredinom XVI. stoljeća, iako nije uhvatila dublji korijen, zbog specifične društveno-političke situacije u kojoj se Hrvatska tada nalazila, uspjela je obuhvatiti sve slojeve tadašnjeg hrvatskog društva. Organizirano protureformacijsko djelovanje u Hrvatskoj započinje postavljanjem Jurja Draškovića za zagrebačkog biskupa. Kao sudionik Tridentskog koncila Drašković započinje provoditi mjere za suzbijanje reformacije i obnove u katoličkom duhu. Društveno-političke i vojne prilike na području habsburških zemalja početkom XVII. st. dovesti će do pojačanog protureformacijskog djelovanja na području cijele Srednje Europe. Uspješna rekatolicizacija austrijskih zemalja, veliki uspjesi protureformacije u Češkoj i Ugarskoj odraziti će se na vjerske prilike i u Hrvatskoj. Zakonski akti Hrvatskog sabora usmjereni protiv protestanata predstavljati će temelj za pravni progon protestanata na području banske Hrvatske. Protureformacijska djelatnost zagrebačkih biskupa, Hrvatskog sabora i banske vlade te crkvenih redova dovesti će do toga da će reformacija na području banske Hrvatske biti iskorjenjena do kraja XVII. stoljeća. Rekatolicizacija Međimurja započeti će tek krajem druge polovice XVII. stoljeća zbog njegovog specifičnog državnopravnog položaja. Kao dio ugarske Zaladske županije na Međimurje se nisu mogli protegnuti hrvatski vjerski zakoni ali su zagrebački biskupi, pod čiju je jurisdikciju spadalo, nastojali svim silama provesti protureformaciju. Upravo je taj specifičan položaj Međimurja, kao i simpatizerstvo njegovih gospodara Zrinskih prema protestantizmu, otežavalo provođenje protureformacije u tome kraju. Iako će rekatolicizacija Međimurja biti provedena relativno uspješno u pojedinim naseljima, kao što je Legrad, protestantizam nikada nije bio iskorjenjen. Na gušenje reformacije u Hrvatskoj i obnovu u katoličkom duhu ponajviše su utjecali katolički crkveni redovi od kojih se najviše istaknuo isusovački red. Otvaranjem škola i zavoda, u kojima se odagajao i obrazovao novi svećenički i intelektualni sloj u duhu katoličke obnove, vjersko-misionarskim radom i znanstveno-političkim radom isusovački red ostavio je veliki i neizbrisivi na području sjeverozapadne Hrvatske na svim poljima ljudske djelatnosti u XVII. i XVIII. stoljeću.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Reformation in Banovina Kroatien, entwickelte sich in der Mitte des 16. Jahrhunderts ohne tiefere Wurzeln zu schlagen. Wegen der spezifischen gesellschaftlichen und politischen Situation in Kroatien, fasste die Reformation alle Schichten damaliger Gesellschaft. Die organisierte Gegenreformation begann, als Juraj Drašković Bischof von Zagreb wurde. Als Teilnehmer am Tridentinischen Konzil, begann Drašković die notwendigen Maßnahmen gegen die Reformation und Erneuerung im katholischen Sinne durchzuführen. Am Beginn des 17. Jahrhunderts führte die gesellschaftlich-wirtschaftliche und Militärsituation in der Habsburgermonarchie verstärkter Gegenreformation im ganzen Mitteleuropa zu. Die gesetzlichen Akten des kroatischen Landtags stellten die Grundlage für die rechtliche Ächtung der Protestanten in Kroatien dar. Die Gegenreformation der Zagreber Bischöfe, des kroatischen Landtags, der damaligen Regierung und der geistlichen Orden, verursachten, bis zum Ende des 17. Jahrhunderts,

die Austilgung der Reformation im damaligen Kroatien. Die Rekatholisierung in Međimurje begann erst am Ende des 17. Jahrhunderts, wegen seiner spezifischen staatlich - rechtlichen Situation, und Neigung seiner Herren Zrinski zum Protestantismus. Obwohl die Rekatholisierung in Međimurje mancherorts, wie in Legrad, auch erfolgreich durchgeführt wurde, wurde Protestantismus auch nie vernichtet. Im 17. und 18. Jahrhundert liessen die Jesuiten durch Eröffnung von Schulen und Instituten für neues Priesterstand und Intellektuellen, durch religiöse, missionarische, wissenschaftliche und politische Tätigkeit, eine große und unlöschbare Spur im nord-westlichen Kroatien hinter.

Prostor sjeverozapadne Hrvatske nakon završene protureformacije krajem 17. stoljeća (G. Cantelli)